

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.7.3.6>

KRYMINALISTYCZNE PROBLEMY USTALENIA I PRZEZWYCIĘŻENIA SYMULACJI PODEJRZANEGO W POSTĘPOWANIU PRZYGOTOWAWCZYM

Bogdan Burbelo

*Kierownik Wydziału Zabezpieczenia Kryminalistycznego Wydziału Śledczego Urzędu
Głównego Policji Narodowej w Obwodzie Charkowskim (Charków, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0002-1889-0713

e-mail: BogdanBurbelo77@ukr.net

Adnotacja. Na podstawie analizy materiałów z praktyki śledczej i sądowej oraz literatury naukowej określono znaczenie badań kryminalistycznych problemów wykrywania i przeciwdziałania symulacji. Przeprowadzono analizę pojęcia „symulacja” i jego rodzajów. Rozważono motyw i cel zastosowania symulacji przez podejrzanych. Określono niezbędną wiedzę, którą śledczy, prokuratorzy, sędziowie powinni profesjonalnie posiadać, aby rozwiązać problemy związane z identyfikacją symulantów.

Słowa kluczowe: symulacja, wojskowy, śledztwo, niebezpieczeństwo publiczne, czynności dochodzeniowe.

CRIMINAL PROBLEMS OF ESTABLISHING AND OVERCOMING A SIMULATION OF A SUSPECT IN A PRE-TRIAL INVESTIGATION

Bogdan Burbelo

*Head of the Forensic Department Providing Investigative Management
Main Directorate of the National Police in the Kharkiv region (Kharkiv, Ukraine)*

ORCID ID: 0000-0002-1889-0713

e-mail: BogdanBurbelo77@ukr.net

Abstract. Based on the analysis of materials of investigative and judicial practice, as well as scientific literature, the relevance of the study of forensic problems of detection and counteraction of simulation is determined. The analysis of the concept of “simulation” and its types is carried out. The motive and the purpose of application of simulation by suspects are considered. The necessary knowledge that should be professionally possessed by investigators, prosecutors, judges to address issues related to the detection of simulants has been identified.

Key words: simulation, servicemen, investigation, public danger, investigative actions.

КРИМІНАЛІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ ТА ПОДОЛАННЯ СИМУЛЯЦІЇ ПІДОЗРЮВАНОВОГО НА ДОСУДОВОМУ СЛІДСТВІ

Bogdan Burbelo

*начальник відділу криміналістичного забезпечення слідчого управління
Головного управління національної поліції в Харківській області (Харків, Україна)*

ORCID ID: 0000-0002-1889-0713

e-mail: BogdanBurbelo77@ukr.net

Анотація. На основі аналізу матеріалів слідчої та судової практики, а також наукової літератури визначено актуальність дослідження криміналістичних проблем виявлення та протидії симуляції. Здійснено аналіз поняття «симуляція» та її видів. Розглянуто мотив і мету застосування симуляції підозрюваним. Визначено необхідні знання, якими повинні професійно володіти слідчі, прокурори, судді для вирішення питань, пов'язаних із виявленням симулянтів.

Ключові слова: симуляція, військовослужбовці, слідство, суспільна безпека, слідчі дії.

Вступ. Практика розслідування кримінальних правопорушень часто стикається з питаннями, пов'язаними зі станом здоров'я, а також психічними порушеннями у підозрюваних. У низці випадків психічно хворі та особи з психічними відхиленнями вчиняють суспільно небезпечні діяння, що за своїм характером підпадають під ознаки кримінальних правопорушень, або вчиняють такі діяння під впливом раптово виниклих фізичних захворювань. Це накладає особливу відповідальність на правоохоронні органи щодо виявлення всіх обставин кримінального правопорушення, зокрема причин, які сприяють учиненню такими особами суспільно небезпечних діянь, та запобігання ним. Водночас, як засвідчує практика, існує певний відсоток підозрюваних, які симулюють різні види психічних розладів та психічних або інших захворювань. Такі умисні дії підозрюваного спрямовані на протидію розслідуванню вчиненого ним кримінального правопорушення, полегшення або уникнення відповідальності.

Основна частина. Проблемні питання протидії розслідуванню уже довгий час привертають увагу вчених-криміналістів. Крім того, низка науковців та поліцейських лікарів звертається до дослідження проблем симуляцій як способу протидії розслідуванню. Зазначені питання висвітлені в роботах таких учених, як Р.С. Белкін, М.І. Авдєєв, А.М. Гамбург, І.Ф. Огарков, А.І. Шибков, Б.В. Щур. Проте розвиток суспільства обумовив також винайдення нових та вдосконалення наявних кримінальних проявів протидії розслідуванню. Незважаючи на те, що вченими-криміналістами розроблені принципово важливі положення щодо способів та форм протидії розслідуванню, проблематика симуляцій підозрюваного як способу протидії розслідуванню залишилась неповністю розкритою.

Мета статті полягає в аналізі поняття симуляцій, визначенні їх ознак, а також способів їх подолання на досудовому слідстві.

Результати. Протидія розслідуванню може бути визначена як діяльність зацікавлених осіб, спрямована на перешкоджання розкриттю та розслідуванню злочинів за допомогою створення перешкод на шляху встановлення істини у кримінальній справі (Щур, 2010: 399). На думку Р.С. Белкіна, протидія розслідуванню виражається в діях, безпосередньо спрямованих на приховування злочину (знищення або зміна слідів злочину й злочинця, різні інсценування злочинів тощо), ухилення від відповідальності (неявка на виклик слідчого або суду, виїзд до іншої місцевості, перехід на нелегальне становище тощо) (Белкін, 1997: 129). О.А. Переверза та О.В. Александренко у своїх дисертаційних роботах називають такі способи протидії розслідуванню на досудовому слідстві, як ухилення від явки до слідчого, надання неправдивих свідчень, розголошення без дозволу слідчого відомостей досудового слідства, приховування слідів злочину, предметів і речей, що можуть бути доказами у кримінальному провадженні, приховування майна, що підлягає арешту (Переверза, 1999; Александренко, 2004). Як бачимо, вчені виділяють значну кількість способів протидії, але симуляція залишається поза увагою науковців, хоча вона є одним з найбільш складних і маловивчених понять.

Так, наприклад, В.В. Давиденко, досліджуючи протидію розслідуванню злочинів серед військовослужбовців, установив, що симуляція захворювань, психічних розладів задля уникнення покарання є типовою під час проведення допитів підозрюваних або інших осіб, які намагаються надати неправдиву інформацію (Давиденко, 2018: 117).

Звісно, симуляції є складними для виявлення в процесі розслідування, тому слідчі, прокурори, судді повинні професійно володіти необхідними знаннями для вирішення питань, пов'язаних із проведенням досудового розслідування, а також уміти застосовувати знання суміжних спеціальностей різних галузей знань, у тому числі судової психіатрії, судової медицини, щоб виявляти симулянтів і відрізнити їх від дійсно хворих.

Визначаючи стан здоров'я підозрюваного, стикаємось із різними формами обману, бажанням обстежуваного штучно зобразити неіснуючі хвороби. Це може проявлятися в різних формах, зокрема у вигляді симуляції, дисимуляції та агравації.

Симуляція (від лат. "simulatio" – «удавання, обман») з юридичної точки зору – це обман, який виражається в пред'явленні симптомів неіснуючих захворювань або перебільшенні симптомів наявного захворювання, приховуванні наявної хвороби (Попов, 1985: 285). Під цим терміном юристи розуміють умисел. З точки зору медицини, симуляція означає обман, який виражається в пред'явленні скарг і симптомів неіснуючого захворювання (Авдєєв, 1959: 598).

Симулянт – це здорова людина, яка тільки вдає хвору, застосовуючи засоби, що не заподіюють шкоди здоров'ю, імітуючи окремі симптоми хвороби. Таким чином, симулянт – це здорова людина, яка прагне різними способами і прийомами відтворити окремі суб'єктивні та об'єктивні симптоми хвороби чи хворобу загалом (Концевич, Михайличенко, 1997: 435). В.Н. Волков розрізняє два види симуляції, а саме умисну, яка здійснюється здоровою людиною з певною метою; патологічну, яка обумовлена хворобливим станом (наприклад, істерією). Умисна симуляція може здійснюватися лише шляхом свідомого удавання, коли відтворюється певне захворювання або його симптоми. Іноді ж удавання поєднується із застосуванням певних засобів, що відтворюють окремі симптоми, але є безпечними для здоров'я, тому що симулянт не має на меті викликати розлад здоров'я. За патологічної симуляції підозрюваний представляє симптоми відсутнього захворювання, які пов'язані з іншими захворюваннями. Під час істерії разом із психічними симптомами нерідко наявні функціональні та соматичні розлади, напади, втрата чутливості, глухота, сліпота, заїкуватість тощо (Волков, 1998: 235–236).

Для слідчої діагностики симуляції велике значення має проведення судово-психіатричної експертизи. У слідчій та судово-медичній практиці розрізняють симуляцію захворювань органів і систем та симуляцію психічних розладів. Симуляцію поділяють на щирої симуляцію та псевдосимуляцію. За щирої симуляції здорова людина намагається відтворити наявні в неї уявлення про різні соматичні захворювання та нервово-психічні порушення. Найчастіше симулянти вдаються до симуляції анамнезу, тобто окремих симптомів хвороби. В таких випадках інструктують родичів, які повідомляють неправдиві дані, зазначають різні відхилення в поведінці підозрюваного. Інколи такі особи попередньо госпіталізуються до психіатричного стаціонару, звернувшись по допомогу з певним набором скарг для створення враження про перенесене захворювання. У цьому разі симуляція психічного стану проявляється у формі відтворення окремих її симптомів або синдромів (ступор, збудження, слабоумство, галюцинації, розлади пам'яті тощо). При цьому відтворюються непоєднані симптоми з різних хвороб. Певні симптоми не вдається відтворити точно, тому що для цього необхідна величезна емоційна напруга й сила (наприклад, мовне та рушійне збудження

за маніакального стану, катанічний ступор, мовна плутанина). Здорові люди від таких проявів швидко втомлюються. Під час псевдосимуляції лікар, не будучи фахівцем або не маючи достатньої кваліфікації, визнає хвору людину симулянт (Волков, 1997: 216).

Лікарі, за винятком психіатрів, поділяють обман на симуляцію, дисимуляцію та агравачію. Дисимуляція – це обман, який виражається в приховуванні наявної хвороби, її симптомів, дефектів розвитку (Попов, 1985: 256) задля того, щоби приховати свій справжній фізичний, фізіологічний та психічний стан (Рубежанський, 1976: 135).

Агравачія – це обман, що виражається в перебільшенні симптомів наявної хвороби (Концевич, Михайличенко, 1997: 237). До агравачії відносять також підтримування або погіршення перебігу хвороби, викликані невиконанням лікарських заходів (Огарков, 1956: 10).

Часто підозрювані скаржаться або перебільшують симптоми захворювань. Лікарі класифікують обман за підозрою на захворювання органів слуху; органів центральної нервової системи; органів зору (зниження гостроти зору, втрата зору на один або обидва ока); серцево-судинної системи (скарги на біль у серці, серцебиття, задишку); органів дихання (посилений кашель тощо); органів травлення (біль у животі, функціональні диспептичні розлади, тобто штучно відтворена нудота, блювота, печія, порушення апетиту); органів сечостатевої системи (розлад сечовиділення, ниркова колька); психіки (загострення нервово-психічних порушень, поява нападів, розлади свідомості, аутизм, ступор) (Волков, 1998: 239).

Під час симуляції на патологічній основі основне значення для судово-психіатричної оцінки має встановлення характеру й глибини наявних психічних змін. Під час вирішення експертних питань необхідно вказувати на наявність симуляції, а також на особливості психіки, що не виключають можливості усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій та керувати ними. До симуляції вдаються задля уникнення кримінальної відповідальності, щоб інсценувати обставини, які пом'якшують покарання (ст. 66 КК України), задля призначення більш м'якого покарання, ніж передбаченого законом (ст. 69 КК України), звільнення від покарання та його відбування (ст. 74 КК України), звільнення від кримінальної відповідальності за хворобою (ст. 84 КК України), ухилитись від явки до слідчих органів чи судового засідання. Для встановлення (або виключення) хвороби, а також вирішення інших питань, що цікавлять слідство й суд, призначається судово-медична експертиза. Вона може також виявитися необхідною в разі підозри на підробку документів, коли виникає сумнів про наявність в обстежуваного захворювання, зазначеного в пред'явленому документі. Правильне проведення експертизи, науково обґрунтовані й конкретні висновки експерта можливі лише за умови чіткого уявлення про форми й способи симуляції, а також про методику її розпізнавання. Найчастіше люди, що імітують, перебільшують або заперечують свій хворобливий стан, уникають відкриття справжніх причини, які привели їх до лікаря. Необхідно пам'ятати, що факт симулятивного прояву є наслідком певної причини, яку варто з'ясувати слідчому для вжиття дієвих заходів. Симулятивні прояви багато в чому залежать від інтелектуального рівня людини. Особи, що страждають на розумові дефекти, відтворюють симптоми захворювань примітивно, виходячи з власного, вкрай обмеженого досвіду й розуміння хвороби та її впливів. Слід зазначити той факт, що люди з високим рівнем інтелекту значно рідше вдаються до симуляції, навіть в екстремальних умовах. Особи, що страждають на різні види нервово-психічних порушень, навпаки, значно частіше симулюють, удаються до агравачії; її прояви досить грубі. Кожен випадок симуляції вимагає не тільки з'ясування мотивів, але й їх обліку та вжиття дієвих заходів для запобігання повторним випадкам. Симулянт свідомо й добровільно ухиляється від слідства й суду. Однією з цілей удавання, звичайно, є прагнення до якомога довшого затягування слідства. Так, підозрюваний, симулюючи психічний розлад і внаслідок цього тривалий час перебуваючи в психіатричній лікарні, одночасно досягає двох цілей. З одного боку, він домагається відстрочки судового засідання, розраховуючи у разі визнання себе неосудним, зовсім його уникнути, а з іншого боку, незалежно від «успіху» симуляції він «накопичує» дні й місяці, а іноді роки, що обов'язково зараховуються до терміну відбування покарання. Якщо раніше умови перебування для хворих у психіатричній лікарні були надзвичайно важкими й мало відрізнялись від в'язничних, то сучасна психіатрична лікарня є добре обладнаним лікувальним закладом із достатнім матеріальним забезпеченням та режимом, схожим на санаторний. Природно, що такі умови й режим роблять психіатричну лікарню для підозрюваного більш бажаними, ніж в'язниця. Таким чином, створюється ситуація, за якої симулянт у разі успіху звільняється від покарання, а у разі провалу нічим не ризикує.

Таке становище, коли симуляція становить перевагу для підозрюваного, не відповідає вимогам суду й суспільства та вимагає корегування щодо того, що симулянт, хоча й знаходиться в психіатричній лікарні, проте формально перебуває під арештом і позбавлений свободи.

Задля створення стимулу для припинення симуляції та боротьби із симуляцією психічних розладів у судовій практиці вважаємо за доцільне встановити, що в разі визнання судом симуляції строк перебування підсудного на випробуванні в психіатричній лікарні не повинен враховуватися до строку відбування покарань.

Розпізнавання симуляції та агравачії внутрішніх захворювань можливе лише після детального вивчення особистості підозрюваного, а також після клінічного дослідження, систематичного нагляду за поведінкою хворого, оцінки всіх обставин справи, включаючи слідчі дані. Для проведення судової психолого-психіатричної експертизи (встановлення того, чи є підозрюваний симулянт) необхідно зібрати такий список документів (що містяться в справі):

– медична документація (медична книжка, оригінали історій хвороби в повному обсязі);

– характеристики, такі як навчальна (за місцем навчання), виробнича (з кожного місця роботи), службова (за місцем служби), медична (з медичної служби частини), психологічна (від психолога військової частини; якщо такого психолога немає, необхідно звертатися до нештатної групи психічного здоров'я, до якої ця військова частина прикріплена, або до органу з виховної роботи);

– дані про нервово-психічну стійкість (тестування проводиться під час призову на військову службу, а потім через кожні півроку);

– свідчення свідків, потерпілих, самого підозрюваного, його співучасника (у цих матеріалах слід якнайповніше з'ясувати суб'єктивне ставлення обстежуваного до себе, близьких, оточуючих, роботи, дозвілля, скоєного тощо; слід обов'язково відобразити ціннісні орієнтації цієї особи, показати те, заради чого вона жила, які цілі перед собою ставила, яким шляхом, яким способом їх досягала, як долала перешкоди, на які зусилля й жертви була здатна);

– довідки з психоневрологічного і наркологічного диспансерів за місцем проживання про перебування особи на обліку;

– висновки експертиз, що проводилися раніше;

– протоколи допитів, слідчих експериментів та інших слідчих (розшукових) дій.

Висновки. Таким чином, виявлення симуляції можливе лише після ретельного вивчення особи підозрюваного. Запідозрити симуляції слідчий може під час спілкування з підозрюваним у процесі слідчих (розшукових) дій. Інформація про симуляції може бути отримана як шляхом аналізу окремих документів медичного характеру чи результатів проведених слідчих дій, так і шляхом проведення відповідних судових експертиз. Розуміння мотивів та умов, які приводять до симулятивних проявів, їх виявлення, безсумнівно, сприятимуть установленню справжніх причин, що спонукали до таких дій, вжиттю профілактичних заходів до їх попередження під час розслідування й розкриття злочинів.

Криміналістичні проблеми встановлення ознак симуляцій та протидії ним обумовлюються необхідністю проведення колосальної роботи уповноважених осіб щодо вивчення особи підозрюваного, потребою залучення спеціалістів для участі в слідчих (розшукових) діях та провадженні судових експертиз.

Список використаних джерел:

1. Авдеев М.И. Курс судебной медицины. Москва : Государственное изд-во юридической литературы, 1959. 711 с.
2. Александренко О.В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 ; Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2004. 20 с.
3. Белкин Р.С. Противодействие расследованию и пути его преодоления криминалистическими и оперативно-розыскными средствами и методами. *Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования* : учебник / под ред. Т.В. Аверьяновой, Р.С. Белкина. Москва : Новый Юрист, 1997. 400 с.
4. Волков В.Н. Судебная психиатрия : учебное пособие. Москва : БЕК, 1998. 296 с.
5. Волков В.Н., Датий А.В. Судебная медицина : учебное пособие. Москва : Юристъ, 1997. 320 с.
6. Давиденко В.В. Подолання протидії розслідуванню насильницьких злочинів серед військовослужбовців. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 2. С. 110–123.
7. Концевич И.О., Михайличенко В.В. Судебная медицина. Киев : МП «Леся», 1997. 656 с.
8. Огарков И.Ф. Судебно-медицинская экспертиза симуляций и аггравации заболеваний. Ленинград : изд-во Военно-медицинская академия, 1956. 124 с.
9. Переверза О.Я. Формування неправдивих показань, система тактичних прийомів їх виявлення і подолання : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 ; Одеська державна юридична академія. Одеса, 1999. 229 с.
10. Попов В.Л. Судебная медицина : учебник. Ленинград : изд-во ВМА, 1985. 314 с.
11. Рубежанский А.Ф. Судебная медицинская экспертиза. Киев : Здоровье, 1976. 200 с.
12. Щур Б.В. Заходи усунення протидії розслідування злочинів у системі окремої криміналістичної методики. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 4. С. 394–410.

References:

1. Avdeev M.I. (1959). Kurs sudebnoi medicyny [Forensic medicine course]. M. : Gosudarstvennoe izd-vo iuridicheskoi literatury, 1959. 711 p. [in Russian].
2. Aleksandrenko O.V. (2004). Kryminalistychni problemy podolannia protydii rozsliduvanniu [Forensic problems of overcoming opposition to the investigation]: avtoref. dys... kand. yuryd. nauk: 12.00.09; Nats. akad. vnutr. sprav Ukrainy. K., 2004. 20 p. [in Ukrainian].
3. Belkin R.S. (1997). Protivodeistvie rassledovaniu i puti ego preodoleniia kriminalisticheskimi i operativno-rozysknyimi sredstvami i metodami [Opposition to the investigation and ways to overcome it by forensic and investigative means and methods] // *Kriminalisticheskoe obespechenie deiatelnosti kriminalnoi militsii i organov predvaritelnogo rassledovaniia: uchebnik*. M.: Novyi Iurist. 400 p. [in Russian].
4. Volkov V.N. (1998). Sudebnaia psikhiiatritia [Forensic psychiatry]: uchebnoe posobie. M. : BEK. 296 p. [in Russian].
5. Volkov V.N., Datii A.V. (1997). Sudebnaia meditsina [Forensic medicine]: uchebnoe posobie. M. : Iurist. 320 p. [in Russian].
6. Davydenko V.V. (2018). Podolannia protydii rozsliduvanniu nasylnytskykh zlochyniv sered viiskovoslužhbovtsiv [Overcoming opposition to the investigation of violent crimes among servicemen]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*. № 2. pp. 110–123 [in Ukrainian].
7. Kontsevich I.O., Mikhaichenko V.V. (1997). Sudebnaia meditsina [Forensic medicine]. K. : MP "Lesia". 656 p. [in Russian].

8. Ogarkov I.F. (1956). Sudebno-meditsinskaia ekspertiza simuliatsii i aggravatcii zabolevanii [Forensic examination of simulation and aggravation of diseases]. L. : Izd-vo Voenno-med. akad. 124 p. [in Russian].
9. Pereverza O.Ia. (1999). Formuvannia nepravdyvykh pokazan, systema taktychnykh pryiomiv yikh vyavlennia i podolannia [Formation of false testimony, a system of tactics for their detection and overcoming]: dys... kand. yuryd. nauk: 12.00.09; Odeska derzh. yurydychna akademiia. 229 p. [in Ukrainian].
10. Popov V.L. (1985). Sudebnaia meditsina [Forensic medicine]: uchebnik. L.: Izd-vo VMA. 314 p. [in Russian].
11. Rubezhanskii A.F. (1976). Sudebnaia meditsinskaia ekspertiza [Forensic medical examination]. K. : Zdorov'ia. 200 p. [in Russian].
12. Shchur B.V. (2010). Zakhody usunennia protydii rozsliduvannia zlochyniv u systemi okremoi kryminalistychnoi metodyky [Measures to eliminate opposition to the investigation of crimes in the system of a separate forensic methodology]. *Nauk-ovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav.* № 4. pp. 394–410 [in Ukrainian].